

הרב איתן דיקן

בדין קבורת גוי אצל ישראל

איתא בגיטין פרק הניזקין סא. ת"ר – מפרנסין עניי נכרים עם עניי ישראל, ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום.

ורש"י במקום – עם מתי ישראל – לא בקברי ישראל אלא מתעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל. ותוס' ריד במקום כ' פ' מתעסקים בקבורתם – לא שיקברום ביחד.

ובתוספתא איתא – ומפרנסין עניי עו"כ ועניי ישראל מפני דרכי שלום ומספידין וקוברין מתי עו"כ מפני דרכי שלום – ובתוספתא ליתא – וקוברין עם ישראל (ועיין בהגהות הגר"א שם דגרס עם מתי ישראל).

והר"ף במקום העתיק לשון הברייתא בגמ' וקוברין מתי עו"כ עם מתי ישראל מפני דרכי שלום – ורש"י במקום ולא בקברי ישראל אלא מתעסקים בהם לקוברן אם אם מצאם הרוגים – (ומשמע מפ"י – שלא כפי שכי בגמ' שדווקא אם מצאן עם הרוגי ישראל – אלא אפי' מצאן בפ"ע צריך לקוברם) וכי הר"ן במקום ובירושלמי לא שנו עם בכל אלו כלל – ומ"מ לא שיהיו קוברים אותן אצל ישראל דהא אין קוברין רשע אצל צדיק אלא לומר שמתעסקים עמהם.

והרשב"א בסוגיין כי על פרוש רש"י – כנראה מתוך פירושו דדווקא קאמר עם מתי ישראל דאז הוי להו איבה אם מתעסק עם אלו ומניח את אלו, אבל אם מצאן בפ"ע – לא דנקיט להו עילה – ואמר דלא מזדהמנא כהני דאמרין בע"ז כו. והריטב"א במקום כי לא שקוברים אותם בקבורת ישראל שהרי אין קוברין רשע אצל צדיק אלא מטפלים בקבורתם בגופם ובממונם.

וכ"כ רבינו ישעיה מטראני בפסקיו בגיטין שם מתעסקים בקבורתם. ולא שיקברום ביחד עכ"ל.

והמאירי (גיטין נט. עמוד נ"ד) ולא לקוברם בבית הקברות של ישראל אלא שאם נמצאו ישראל וגויים מתים משתדלים בקבורת הגויים כדרך משתדלים בקבורת מתי ישראל.

וכי הרמב"ם בהל' מלכים פ"י הל' י"ב. "אפי' העכו"ם צוו חכמים לבקר חוליהם ולקבור מתיהם עם מתי ישראל ולפרנס וכו'. מפני דרכי שלום, הרי נאי טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו". וכי שם הכס"מ: ד"ה "אפי' עכו"ם מביא את דעת רש"י והר"ן וכי ג"כ בשמו לא שיהיו קוברין אותם אצל ישראל דהא אין קוברין רשע אצל צדיק אלא לומר שמתעסקים עמהם וא"כ משמע מדעת הכס"מ שאין לקוברם ביחד. (ברם ברמב"ם יש מקום לומר דמותר לקברם ביחד דלא הביא את חילוקו של הר"ן ודעימיה וא"כ לפי מאי דחזינן מוסכם על דעת הראשונים דאין קוברים גויים אצל ישראל ביחד אלא שמתעסקים עמהם.

והשתא דאתינן להכא – יש לעיין במקור דין זה דאין קוברין רשע אצל צדיק תנן בסנה' מו. כיצד תולין... ולא היו קוברין אותו בקברות אבותיו אלא שני בתי קברות היו מתוקנים לבי"ד אחד לנהרגין ולנחנקין, ואחת לנסקלין ולנשרפין נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותם במקומם וכו' ובגמ' מו. – וכל כך למה לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק דאמר ר' אחא בר חנינא – מנין שאין קוברין רשע אצל צדיק שנא' "ויהי' הם קוברים איש והנה ראו את הגדוד – וישליכו את האיש בקבר אלישע ויחי ויקם על רגליו", ורש"י במקום ד"ה "ויהי' אותו הנקבר נביא השקר היה, הוא הנביא אשר השיב את עידו לאכל ולשתות בבית א-ל, ונענש עידו ע"י, והמיתו הארי – וכשמת לאחר כמה ימים – קברוהו אצל אלישע ולא הוכשר אצל המקום שיקבר אצלו – והחייחו.

וממשיכה הגמ' ואומרת וכשם שאין קוברין רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל. שואלת הגמ' וליתקון ארבע קברות שני קברות גמרא גמירי לה - ורש"י ד"ה גמרא – הלכה למשה מסיני – וא"כ משמע דאיסור קבורת רשע אצל צדיק מפורש בני"כ – (ועיין רד"ק), וכן רשע חמור אצל רשע קל – הלכה למשה מסיני וא"כ יש בו צד איסורי דאוי, וכ"כ החת"ס ביו"ד סוף סי' שמ"א – בדיונו אי בדיעבד קברו רשע אצל צדיק אי צריך לפנותו אם לאו – וכי בזה"ל איברא אחר שכבר נקבר לא נראה לי לחטוטי שכבי מספקא – ואף שהדין דאין קוברין רשע אצל צדיק איסורא דאוי הוא מהלל"מ – כמו שפי' רש"י – ובהלל"מ הולכים בספיקא להחמיר כמו בכל איסורי תורה – וכדמוכח בקידושין אימור כך הלכה נאמרה לאסור הודאי ולהתיר הספק", מ"מ הרי מבואר בסנה' דמכי חזו – צערא דקברא פורתא הוי להו כפרה, להכי נהי דלכתחילה אין קוברין מ"מ אם נקבר הוי כפרה, ואמנם י"ל

זוהו רק בהרוגי ביי"ד שאף שמיתתם לא כיפרה עליהם, כיון דבדין קא מקטלי, מ"מ קבורתם מכפרת עליהם, אבל במת על מטתו – אפשר שגם קבורתו אינה מכפרת (וכן משמע בתוסי' שם ד"ה קבורה). אלא דמשמע שאם היה ודאי מומר או מחלל שבת בפרהסיא היה מותר לפנותו עכ"ל. רואים מדבריו שדין קבורה זו הל"מ – ויש לו צד מדאוי. ועוד שאם כבר נקבר אי מייירי במומר – מותר לפנותו. וא"כ בנידון דידן שמדובר על גוי – על אחת כמה וכמה שאין להתיר לקוברו לכתחילה ליד ישראל, ואף בדיעבד לפי דברי החת"ס – צריך להוציאו דישראל מומר וכ"ש גוי. (ובעז"ה לקמן נכתוב בענין זה). ובטור – יו"ד קנ"א – כי וכן מותר לפרנס ענייהם, ולבקר חוליהם ולקבור מיתיהם מפני דרכי שלום וכי'. והב"ח הביא את דעת רש"י וכי' בזה"ל: שדווקא עם ישראל – ולא בנפרד – וכ"כ בהגהות מרדכי בגיטין שכך נראה מפרושו, (או קוברים גם אם מצאם בנפרד כדעת סמג, ר"ן, רא"ש ועוד).

ובדעת הרמב"ם – כתב הב"ח חידוש – דקוברין מתי ישראל עם מתי עכו"ם – להתירא אשמועינן דאם מצאם הרוגים עם ישראל יכול לקוברם בקברי ישראל – ולאשמועינן שאין קוברין אותם זה ליד זה – אלא שיכולים לקוברם באותה חצר עכ"ל.

ומדברי הב"ח משמע שצריך הרחקה מדין רשע אצל צדיק – אלא שלא ביאר לנו הב"ח מהו שיעור ההרחקה זה. (תפס בדעת הרמב"ם שמ"ש קוברין מתי ישראל עם מתי עכו"ם – שלא נכנס למחלוקת הראשונים אי קוברין עם מתי ישראל או אפי' בנפרד - אלא שהרמב"ם משמיענו חידושו על מקום הקבורה שאפי' בביה"ק יהודי – מותר.

ופסק השו"ע בסי' שסב סעיף ה' – אין קוברין רשע אצל צדיק אפי' רשע חמור אצל רשע קל, וכן אין קוברין צדיק וכשר ובינוני אצל חסיד מופלג. ובסעיף ו' פסק שנים שהיו שונאים זה לזה – אין לקוברם יחד. וא"כ פשוט וברור שכשם שאין קוברין רשע חמור אצל רשע קל, וכן בי שונאים ק"ו וכן בנו של ק"ו שאין קוברין גוי אצל יהודי ובמיוחד שראינו – את רוב דעות הראשונים וכן דעת החת"ס שדין אין קוברין – מדין הל"מ וא"כ יש לו צד מדאוי – א"כ יש מקום לחוש לדעה זו, (ולפי פירוש החת"ס ברייתא דקוברין מתי עכו"ם עם מתי ישראל כהסבר הר"ן ושיטת הראשונים שאם מצאום ביחד – שמתעסקים בקבורתם – אבל ודאי שלא יקברו אותם ביחד – וכן דעת הב"ח שדווקא באותה חצר

אבל לא שיהיו קוברין זה אצל זה), אלא שעדיין יש לדון. בבי דברים
בשיעור ההרחקה, ואם קברו בדיעבד מה יהיה הדין.

בענין שיעור ההרחקה כי הרמ"ע מפאנו (סי' מד) אין קוברין רשע אצל
צדיק אפי' בכותל מפסיק ביניהם – וכי בספר חסידים, (סי' תשי"ז): "מי
שמת כשהוא מנודה בחרם הקהילות מרחיקים קברו יותר מח' אמות
משאר קברות, כדי שלא תגע תפיסת קברו שהיא ד"א בתפיסת שאר
קברות. ומבואר משום שדין מוחרם תמור טפי מרשע וכ"ש עכו"ם שצריך
הרחקה יתירה – ולא תועיל מחיצת אבנים. ובשו"ת טוב טעם ודעת
תליתאה – ח"ב סי' רנ"ג כ' על דעת שאלתנו – אי מותר שמחיצת ודופן
כותל בית הקברות של ישראל תהיה פרוצה לעבר הקברות של עכו"ם
שהוא בשכונת קברי ישראל הנה כועס אני מאוד על שאלה זו – עד שלא
רציתי להשיב לו כלל אבל כדי שלא יטעה לחשוב דמשתיק אודי לי,
לכך הוצרכתי להשיבו – כי הס מלהזכיר מלעשות כן – וכבר ראה מה
שכ' רש"י דמ"ש קוברים מתי עכו"ם עם מתי ישראל, שאין הכונה
לקוברם אצל מתי ישראל אלא רק שמתעסקים בהם, והרי קיי"ל אין
קוברין רשע אצל צדיק וכ"ש נכרים אצל ישראל וכמבואר במשנה
בסנהדרין – שני בתי קברות וכי' – גמרא גמירי ליה – וא"כ כ"ש
עכו"ם שאפי' אם לא יהיו נקברים זה אצל זה ממש, מ"מ כל שאין הבדל
ביניהם בכותל ובמחיצה נחשב כאילו ביחד – והרי אמרה תורה
והבדילה לכם הפרוכת בין קודש לבין קודש הקדשים וכ"ש צריך להבדיל
בין הקודש ובין הטומאה ולכן בודאי צריך מחיצה ממש המבדילה בין
זל"ז ובלי הבדל מחיצה נחשבים כמעורבים יחד. ולא יעשה כן בישראל.

ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סי' מ"א) כי דלא מהני מחיצת אבנים וגדר
בין קברי עכו"ם לקברי ישראל אלא צריך להרחיק עכ"פ ח' אמות, וגם
בקבורת רשע אצל צדיק לא די במחיצה למעלה בין קבר לקבר אלא צריך
לחפור בפנים בין הקברים, ולתת מחיצת אבנים מהיסודות של הקברים
כדי להפסיק ביניהם, אבל אם לא עשו מחיצה מבפנים והם סמוכים בלא
פירוד עדיין קשה העשן כריח בית הכסא. ובשו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי'
קמו – וסי' קמ"ז – בנידון דידן כ' דבדיעבד כשאין אפשרות פינני יעשו
גדר עשרה טפחים בין קברי העכו"ם לקברי ישראל – ושפיר דמי.

ומשמע מפוסקים אלו שבדיעבד ישנם מס' אפשרויות לקבור. א. צריך
מחיצה גמורה מהמסד ועד טפחות בין הקברות. ב. להרחיק יותר מח'

אמות כדין מנודה שמת. ג. גדר של י' טפחים. ובצירוף דעת הבי"ח שהזכרנו.

ב. בענין אם קברו גוי אצל ישראל – אי מותר ושייך לפנות הישראל.

בש"ע סי' שס"ג סעיף א' פסק – אין מפנין המת והעצמות לא מקבר מכובד לקבר מכובד. ולא מקבר בזוי לקבר בזוי, ולא מבזוי למכובד – ואצ"ל ממכובד לבזוי והשי"ך במקום סק"א כתב הטעם שהבלבול קשה למתים מפני שמתייראים מיום הדין וזכר לדבר "ישנתי אז ינוח לי" ובשמואל הוא אומר "למה הרגזתני להעלות עכ"ל". פי' בשעה שמחטטים בקבר – חרד הנפטר – שמא באים לדונו עתה על מעשיו או מעשה צאצאיו ולכן אין פותחים הקבר. ועיין בפת"ש שס"ג סק"א בזה"ל "עבה"ט של הרב מהריט ז"ל ומ"ש בשם החכם צבי סי' נ', מי שנקבר בקרקעות עו"כ יכולין להוציאו משם ולקברו בקברות ישראל והטעם, שהוא שלא יהיה עכו"ם נקבר אצל ישראל הרי אף בשביל ספק מותר להוציא מקברו וכ"ש קברו אותו אצל עכו"ם שצריך לפנותו. ובשו"ת מהר"ש ענגיל נשאל (ח"ג – סי' ס"ה) אודות אשה כשירה שנפטרה והורה הגבאי לח"ק לקברה בבית קברות של עדת היראים, והשמש פשע וקברה בבית הקברות של פושעים מחללי שבת בפרהסיא – ואז היה בעלה חולה מאד, וכששב לאיתנו, לבריאותו, ונדע לו הדבר חרה לו מאד וברצונו לפנותה מקברה ולקבורה בבית הקברות של היראים וכתב: הנה אע"פ שבפנינו המת מקברו יש בו משום חרדת הדין, מ"מ מבואר בפוסקים שמותר לפנות המת מקברי עכו"ם להביאו לקבר ישראל דאנן סהדי שבכדי להנצל מצער ומבזיון המת ע"י קבורתו בקברי עכו"ם, הוא מותר על צער חרדת הדין כדי לשכון אצל קברי ישראל וכו' עכ"ל. הרי מבואר דמותר לפנותו. והחתי"ס חיו"ד סי' של"ג כ' ... דמשמע שאם היה ודאי מומר או מחלל שבת בפרהסיא היה מותר לפנותו, והביא את ספר חסידים סי' רכ"ג – שכתב רשע אחד היה קבור בין ההרוגים ובא בחלום לאדם חשוב חי שיוציאוהו מביניהם כי הדבר קשה להם ביותר. וכ"כ הרמ"ע מפאנו בתשובה (סי' מד) שאם קברו רשע אצל צדיק הזריז לפנותו ה"ז משובח, ובשו"ת פרי שדה ח"ג (כט אות ג') שהביא דברי הגאון השואל שכתב, שאע"פ שי"ל דהא דאין קוברין רשע אצל צדיק אינו לכתחילה. מ"מ גוי גרע מרשע ישראל ואפי' בדיעבד צריך לפנותו משם. ברם בגליון מהרש"א בסי' שס"ב כ' היינו שלכתחילה אין קוברין רשע

אצל צדיק אבל בדיעבד – את קברו אין מפנין. (אמנם אפשר לומר דאין כ"כ ראייה דעדיין יש לומר דגוי גרוע יותר מרשע ישראל).

ועיין באג"מ יו"ד ח"ג סי' קמ"ו – שכי' בזה"ל "ואצל נכרים פשוט שאף אחר י"ב חודש אסור לקבור ישראל, ומשמע שאף עם בני נח ששומרים שבע המצוות המחויבות אין לקבור אותו אצלם, דא"כ אין זה מצד רשעותם אלא מצד שאין להם קדושת ישראל שלכן אפשר שאף אחר שנקבר צריכין לפנותו משם, וכן איתא בפ"ת בשם הח"צ. ולפי"ז היה נמצא שאם נתקברו קברי עכו"ם עד סמוך לקבר איש זה שיש לפנותו אף ליקבר בבית עלמין של יהודים אף שלא היו שומרי תורה, – לא מבעיא אם היו רק עוברים לתיאבון שיש להם חלק לעוה"ב, אלא אף אם היו רשעים כאלו שהם כופרים שאין להם חלק לעוה"ב מאחר דעכ"פ עדיפי מצד קדושת ישראל לענין דיעבד וכו'. וא"כ משמע מדברי הפוסקים שאף בישראל שנקבר ליד גוי מותר לפנותו, ואף חובה לפנותו וליכא בזה משום חרדת יום הדין – ומסתמא רצונו של הנפטר שיעבירוהו ממקום זה.

ובדעת כהן סי' ר"א – נשאל הגרא"י קוק – שגויים וישמעאלים בקשו – מהח"ק להקצות בעדם מקום בבית הקברות היהודי – אם מותר להעתר להם מפני דרכי שלום והשיב בודאי שלא יעלה על הדעת ליתן לגויים מקום קבר בקרבת מקום של קברי ישראל, שהרי אפי' בישראל עצמם אמרו שאין קוברים רשע אצל צדיק – ואפי' רשע חמור אצל רשע קל ובדבר שיש בו התנצלות גלויה פשוט שאין בזה משום איבה ודרכי שלום – כדאיתא בע"ז כו. ומאחר שבכל העולם נהגו שכל בני הדתות השונות מחולקים הם בבתי קברותיהם יכולים להשיב להם שאינם רוצים לשנות מיתר כל הקהילות וממילא אין בזה משום איבה ואין לזוז בהלכה בזה משום דרכי שלום עכ"ל. והסברא נותנת שבעקרי הדת שחולקים אנו עם אומות העולם – ודאי שלא שייכת איבה, שהרי דתות העולם נפרדות ורק בדבר פרטי הנוגע לאדם באופן אישי - כאשר היהודי דואג דווקא ליהודי ולא לגוי כגוי מפרנסין עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל וכדו' – בזה שייך איבה אם לא יפרנסו, (וכנראה שדעת הרב שקוברין מתי עכו"ם עם מתי ישראל כדעת הר"ן ודעמיה שמתעסקים עם מתיהם אבל לא שיהיו קוברים באותו בית קברות). ובעיקר הטעם שאין קוברים צדיק אצל רשע או אצל גוי אע"פ שהל"מ היא – נא' בזה מס' טעמים לסבר את האוזן. מהרי"ל החדש (עמוד תר"ב אות ו') כי שאין קוברין רשע אצל צדיק משום שמגלים לצדיק סודות ורזים הנגזרים

מאחורי הפרגוד כדאיתא בברכות יח: באותם ב' רוחות וכשרשע סמוך לקברו מונעים לגלות לצדיק כדי שלא ישמע גם הרשע. וכ"ש גוי שקבור ליד ישראל. ובשו"ת פרי שדה כי לא מפני שפוגמים בכבוד הצדיק שהרי הצדיק נפשו דבוקה באור האמת ואינו מרגיש שוב פחיתות כבוד, אלא שיכל לספר עם מי שקבור לידו, (כדאיתא בברכות יח:): והנה הרשע סובל עונשים בקבר והצדיק רואה בצערו מרגיש צער ורחמנות וצר לו בראותו הפורענות העוברת על הרשע ולכן אין קוברין צדיק אצל רשע (וא"כ משמע דאצל גוי אין לו צער ויהיה מותר).

ובספר חסידים סי' תש"ה כי מעשה בצדיק שקברוהו אצל אדם שאינו הגון ובא הצדיק בחלום והתרעם לאמר הרעותם לי כי קברתוני אצל בית הכסא שריחו רע וקשה לי מאד העשן שלו וכי' – משמע דאיכא צער טובא ברשע וכ"ש בגוי.

המורם מכל האמור לעיל – א) דלרוב הראשונים שהזכרנו – אין היתר לכתחילה לקבור גוי אצל ישראל וכן להיפך בסמוך מצד הל"מ ובדעת החת"ס שיש בו צד דאוי דאין קוברין רשע אצל צדיק וכ"ש גוי.

ב) מחלוקת ראשונים דקוברין מתי עכו"ם היינו אם מצאום הרוגים ביחד או בנפרד.

ג) דעת הבי"ח שחידש לנו שבאותה חצר שרי (הסברו בדעת הרמב"ם).
ודעת האחרונים שפ"י מהו שיעור ההרחקה.

ד) מחלוקת פוסקים – אם בדיעבד קברו ישראל אצל גוי אי חייבים לפנותו אם לאו.

ה) הנימוקים – דאין קוברין רשע אצל צדיק.

ופה המקום להעיר שישנה סיבה נוספת לאיסור שלא התעכבנו והיא דעת הש"ג בפרק נגמר הדין שכי שקדושת בית הקברות כקדושת ביכני"ס דאיכא בהם צד של איסור הנאה ועיין בשו"ע סי' שסח ס"ק א'. ולפ"ז חוזרים אנו שוב לפירוש הר"ן לא שיהיו קוברים באותו בית קברות אלא שאם מצאום הרוגים צריך לקברם.

רואים אנו מהאמור לעיל את התיחסותם החודרת והעמקנית של חכמינו לקדושת החיים – ולקדושת הנפטרים – ההבחנה הדקה שבין רשע חמור לרשע קל ולהבדיל בין צדיק לחסיד – ועד היכן השפעת דרכו ומעשיו של אדם בין בחייו ובין במותו, – בראיה של נצח – וראוי לזכור דווקא בימים אלו ובדור יתום זה שהקב"ה בורא בכל דור ודור את

אותו צדיק בבחינת עמוד ענן ועמוד האש – להאיר ביום ובלילה. להבדיל בין הטמא לטהור ובין קודש לחול. והכל על גבול הדק – כחוט השערה ורק אותם שהולכים לאור עמוד זה – ומצטופפים לאורו יכולים להמשיך ולזכות באותה הארה מאירה זכה וברה, המאפשרת ללמדנו אורחות חיים – ולזכות בחיי נצח. ועי"ז נאי "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם".